

A MEGYEI JOGÚ VÁROSOK KÜLTERÜLETEINEK ÁTALAKULÁSA ÉS HELYZETE A RENDSZERVÁLTOZTATÁSTÓL NAPJAINKIG

CSAPÓ TAMÁS – LENNER TIBOR – BARANYAI GÁBOR

THE TRANSFORMATION AND CURRENT STATUS OF OUTSKIRTS OF COUNTY TOWNS
FROM 1990 TILL NOWADAYS

The present study aims to present the changes in the administrative area of county towns (cities with county status), as well as in the population of the inner and outer areas of these settlements, with special attention to the outer areas. The changes were examined between 1990 and 2011 based on census data.

The main results are in accordance with previous national research. The population of the interior area of cities decreased but at the same time the number of inhabitants of outskirts increased. I.e. internal suburbanization took place, much stronger than in the whole settlement network.

Overall, the number of peri-urban areas increased, while the number of inhabited peri-urban areas decreased. The function of these areas is constantly changing. In addition to the scattered farms, the former vineyards and enclosed gardens are becoming more and more important.

BEVEZETÉS

A külterület, a települések rendezési tervében meghatározott, a belterületen kívüli, de a település közigazgatási területén belül fekvő része. Népszámlálások során vizsgálják a külterületeket, és írják össze a külterületi településrészeket. A külterületek túlnyomó többségét a gazdasági szükségletek hozták létre a 18-19. század során, általában a települések „*hinterlandját*” jelentették. Funkciójuk elsősorban a mezőgazdasághoz, az iparhoz és a közlekedéshez kötődött.

A külterületi helyek száma, funkciója és az ott élő népesség száma az elmúlt fél évszázadban jelentősen megváltozott, mint azt Bajmócy Péter, Makra Zsófia és Tóth László kitűnő tanulmánya a közelmúltban bemutatta (*BAJMÓCY et al. 2018*). A külterületi kutatások korábban elsősorban a tanyákra fókuszáltak, de az utóbbi időkben örömdetesesen megnövekedett a többi külterületi helyekkel (majorok, kiskertek, szőlőhegyek) foglalkozó földrajzi kutatások és tanulmányok száma (*BAJMÓCY 2003, BAJMÓCY – GYÖRKI 2012, BALOGH 2012, BALOGH – BAJMÓCY 2011, 2014, MASINKA 2018, PÓCSI 2009, VASÁRUS 2016*).

Jelen tanulmány elsősorban a külterületi helyek számát, népességszámát és típusait és ezek változásait vizsgálja, a legfrissebb adatok bemutatására koncentrálva. Meg kívánjuk erősíteni vagy cáfolni a korábbi kutatások megállapításait, a nagyvárosok külterületeivel kapcsolatban és be akarjuk mutatni a megyei jogú városok közötti különbségeket.

1. MÓDSZERTAN

Külterületi adatokat csak a népszámlálások közölnek, így jelen tanulmány is elsősorban ezeken alapul. Három népszámlálás (1990, 2001, 2011), és a 2015. évi Helységnévtár adatait használtuk fel. Sajnálatos, hogy közel 10 éves adatokat kellett használni, de a következő, 2021. évi népszámlálás külterületi adatai, illetve az azon alapuló új helységnévtár, csak három-öt év múlva lesznek hozzáférhetőek. Mivel a 2011 óta lezajló folyamatokra már rálátunk, szükséges és izgalmas lesz a 20-as évtized közepén megismételni a kutatást.

A KSH a helységnévtárban elvégezte a külterületi helyek funkcionális tipizálását. Vizsgálatunk során mi is meghatároztuk az egyes településrészek jellegét, melyeknél a Bajmócy féle módszert vettük alapul (*BAJMÓCZ et al. 2018*). Külön vizsgáltuk az egyes településrészek közigazgatási státuszának a helyzetét és változását. Felhasználva a megyei jogú városok településmorfológiai kutatásakor megismert eredményeket, a városok külterületén nem csupán a helységnévtárban feltüntetett külterületi helyeket néztük és vizsgáltuk meg, hanem a városok teljes külterületét.

2. AZ EGYES TELEPÜLÉSRESZEK KÖZIGAZGATÁSI STÁTUSZÁNAK VÁLTOZÁSAI

Minden hazai település, így a megyei jogú városok is bel- és külterületből állnak. A belterületnek többnyire két része van: központi- és egyéb belterület. A központi belterület a települések zártan beépített, kompakt településrésze, melynek területén a település igazgatási szervei és az ellátó intézmények többsége található. Ez minden településen van. Az egyéb belterület a településnek a központi belterülettel össze nem függő, de belterületnek minősülő város-, illetve községrésze, melyek többsége a településhez csatolt egykor önálló település volt. Nincs minden településen. Külterület a település rendezési tervében meghatározott, a belterület határán kívül fekvő rész, általában mező- vagy erdőgazdasági terület. A népszámlálási gyakorlat azt tekinti a külterületi településrésznek, ahol legalább egy személy összeírásra került, vagy ahol legalább egy nem lakott, de egyébként használható lakás van.

Egy településen belül a településrészek közigazgatási jellegének a besorolását és változásait területszervezési eljárás keretében az önkormányzat teheti meg összhangban a település rendezési tervével. Ez a külterületi helyek és egyéb belterületi helyek megszüntetését, újak létrehozását, s az egyes településrészek átsorolását jelenti, pl. külterületi helyek belterületbe vagy egyéb belterületi helyek külterületbe vagy központi belterületbe vonását. Tehát az egyéb belterületek és a külterületi helyek száma, a helyi képviselőtestület döntése alapján változhat, és mint látni fogjuk, változik is.

1. táblázat: A megyei jogú városok néhány adata 2011-ben.
Table1. Some data on county towns in 2011.

Város	A város egészének			A város belterületének					A város külterületének				
	Területe (km ²)	Lakossága (fő)	Népsűrű- sége (fő/km ²)	Területe		Lakossága		Népsűrű- sége (fő/km ²)	Területe		Lakossága		Népsűrű- sége (fő/km ²)
				km ²	%	fő	%		km ²	%	fő	%	
Békéscsaba	193,9	62050	320,0	30,8	15,9	59418	95,8	1929,2	163,1	84,1	2632	4,2	16,1
Debrecen	461,7	211320	457,7	59,7	12,9	197265	93,3	3304,3	402,0	87,1	14055	6,7	35,0
Dunaújváros	52,7	48464	919,6	22,3	42,3	47874	98,8	2146,8	30,4	57,7	610	1,2	20,1
Eger	92,1	56569	614,2	21,4	23,3	56265	99,5	2629,2	70,7	76,7	364	0,5	5,1
Érd	63,3	63662	1005,7	34,2	54,0	63559	99,8	1858,5	29,1	46,0	103	0,2	3,5
Győr	174,6	129527	741,8	56,8	32,5	127856	98,7	2251,0	117,8	67,5	1671	1,3	14,2
Hódmezővásárhely	488,0	46047	94,4	22,0	4,5	42554	92,4	1934,3	466,0	95,5	3493	7,6	7,5
Kaposvár	113,6	66245	583,1	29,7	26,1	60419	91,2	2034,3	83,9	73,9	5526	8,8	65,9
Kecskemét	322,6	111473	345,5	40,9	12,7	94214	84,5	2300,4	281,7	87,3	17269	15,6	61,3
Miskolc	236,7	167447	707,4	54,2	22,9	162040	96,8	2990,0	182,5	77,1	5707	3,2	31,3
Nagykanizsa	148,4	49027	330,4	22,2	14,9	48518	99,0	2185,5	126,2	85,1	509	1,0	4,0
Nyíregyháza	274,5	119746	436,2	47,1	17,2	111029	92,7	2357,3	227,4	82,8	8717	7,3	38,3
Pécs	162,8	156044	958,5	67,3	41,3	154680	99,1	2298,4	95,5	58,7	1364	0,9	14,3
Salgótarján	98,0	37422	381,9	16,0	16,3	37326	99,7	2333,0	82,0	83,7	96	0,3	1,2
Sopron	169,0	60596	358,6	23,6	13,9	60124	99,2	2547,6	145,4	86,1	442	0,8	3,0
Szeged	281,0	168058	598,1	50,6	18,0	166609	99,1	3292,7	230,1	82,0	1449	0,9	6,3
Székesfehérvár	170,9	100570	588,5	44,5	26,0	100390	99,8	2255,9	126,4	74,0	180	0,2	1,4
Szekszárd	96,3	34286	356,0	11,8	12,3	33057	96,4	2801,4	84,5	87,7	1229	3,6	14,5
Szolnok	187,2	72952	389,7	38,5	20,6	72459	99,3	1882,1	148,7	79,4	494	0,7	3,3
Szombathely	97,5	78884	809,1	31,7	32,6	78788	99,9	2485,4	65,8	67,4	96	0,1	1,5
Tatabánya	91,4	67754	741,3	21,5	23,5	66890	98,7	3111,2	69,9	76,5	863	1,3	12,3
Veszprém	126,9	61422	484,0	22,5	17,7	61286	99,8	2723,8	104,4	82,3	136	0,2	1,3
Zalaegerszeg	102,4	59498	581,0	22,8	22,2	56176	94,4	2463,8	79,6	77,8	3322	5,6	41,7
Összesen	4205,5	2029063	482,5	792,1	18,8	1959095	96,5	2473,3	3413,1	81,2	70027	3,5	20,5

Forrás: 2011. évi népszámlálás, helynévnyvtár 2015. KSH.

Megyei jogú városaink közigazgatási területe összesen 4205,0 km², átlagosan 182,8 km². A települések között igen nagy, több mint kilencszeres különbség van. Legnagyobb területű Hódmezővásárhely (488,0 km²), ezzel hazánkban a főváros után a második legnagyobb település, míg Dunaújváros a megyei jogú városok közül a legkisebb (52,7 km²). A 23 nagyváros népsűrűsége átlagosan 482,5 fő/km², amely Érd (1005,7 fő/km²) és Hódmezővásárhely (94,4 fő/km²) között változik (1. táblázat).

2.1. A VÁROSOK BELTERÜLETE

A megyei jogú városok belterülete összesen 792,1 km², ami teljes közigazgatási területüknek csaknem ötöde (18,8%). A városok belterületének átlaga 34,4 km², a szórás e tekintetben nem olyan nagy, mint a teljes közigazgatási területeik között, csupán ötszörös a különbség Debrecen (59,7 km²) és Szekszárd (11,8 km²) között. A belterületeknek két része van, a központi- és az egyéb belterület. Amíg központi belterület minden városban van egy, addig az egyéb belterület néhány településen hiányzik. Számuk településenként is, valamint egy városon belül is, az önkormányzat döntései értelmében időről-időre változik.

A 23 megyei jogú városban 1990-ben 104 db (átlagosan 4,5), míg 2015-ben már 119 db (átlagosan 5,2) egyéb belterületi hely volt, a növekedés 15 db (15,3%). 1990-ben nem volt egyéb belterület Dunaújvárosban, Érden, Szekszárdon, Szolnokon és Tatabányán. Ez utóbbi városban 2011-ben Síkvölgypuszta egyéb belterület lett. Néhány városban viszont igen sok az egyéb belterület, pl. Pécsen (13 db), Zalaegerszegen (12 db), Kecskeméten és Nyíregyházán (10-10 db). Az egyéb belterület száma hét városban nőtt, legnagyobb mértékben Pécsen és Szegeden, nyolc városban nem változott, Egerben, Kaposváron, Szombathelyen és Veszprémben viszont csökkent (2. táblázat).

Az egyéb belterületi helyek közül öt megszűnt az elmúlt negyedszázadban. Szarvaskő, Algyó, ill. Somoskőújfalu levált Egerről, Szegedről, ill. Salgótarjánról, azóta önálló települések. Külterület lett Üszögpuszta Pécsnél, Szombathelyen pedig a Viktória téglagyár 2001-ben megszűnt. Három városban Kaposváron, Kecskeméten és Veszprémben összesen öt egyéb belterületet központi belterületbe vontak, a legtöbbet Kecskeméten (3). Összesen 28 új, egyéb belterületet alakítottak ki a vizsgált időszakban, döntő többségben külterületeket vontak belterületbe. A legtöbbet Pécsen (10), illetve Szegeden (7). Érdekes, hogy Szegeden a bevont területek mindegyike kiskert volt, s tulajdonképpen nem tettek mást, mint az ott élők kívánságát teljesítették és legalizálták a kiskertekben az állandó lakhelyeket.

2. táblázat: Az egyéb belterületi és a külterületi helyek száma, és számuk változása 1990 és 2015 között

Table 2. The changes of number of inner and outer areas between 1990-2015

Városok	Egyéb belterületi helyek					Külterületi helyek				
	száma		közülük 1990-2015 között			száma		közülük 1990-2015 között		
	1990	2015	megszűnt	központi belterületté vált	új	1990	2015	megszűnt	belterületté vált	új
Békéscsaba	3	3	-	-	-	7	7	-	-	-
Debrecen	9	9	-	-	-	21	22	-	-	1
Dunaújváros	-	-	-	-	-	10	10	5	-	5
Eger	2	1	1*	-	-	19	18	11	-	10
Érd	-	-	-	-	-	9	7	3	-	1
Győr	3	3	-	-	-	26	41	5	-	20
Hódmezővásárhely	5	5	-	-	-	22	24	-	-	2
Kaposvár	5	3	-	1	1	30	29	9	1	9
Kecskemét	9	10	-	3	4	24	27	-	-	3
Miskolc	7	7	-	-	-	64	55	12	-	3
Nagykanizsa	7	8	-	-	1	17	16	2	1	2
Nyíregyháza	9	10	-	-	1	60	61	-	-	1
Pécs	4	13	1**	-	10	38	40	13	8	23
Salgótarján	8	8	1*	-	1	20	17	4	1	2
Sopron	7	9	-	-	2	18	16	2	-	-
Szeged	3	9	1*	-	7	33	28	9	7	11
Székesfehérvár	3	3	-	-	-	28	23	17	-	12
Szekszárd	-	-	-	-	-	28	56	3	-	32
Szolnok	-	-	-	-	-	6	6	-	-	-
Szombathely	4	3	1	-	-	7	10	-	-	3
Tatabánya	-	-	-	-	1	8	14	1	1	8
Veszprém	4	3	-	1	-	4	2	2	-	-
Zalaegerszeg	12	12	-	-	-	34	31	14	-	11
Összesen	104	119	5	5	28	533	560	112	19	159
Átlagosan	4,5	5,2	0,3	0,2	1,2	23,2	24,3	4,9	0,8	6,9

* Önálló településsé vált, ** külterületté vált. Forrás: helységnévtár 1994, 2015.

Érdekesen alakult a megyei jogú városok népessége a vizsgált időszakban. 2011-ben összesen 2029063 fő lakott a 23 településen, mintegy 92 ezer fővel (4,4%) kevesebb, mint 1990-ben. Csupán öt város népessége nőtt: Érd (46,9%), Sopron (10,0%), Kecskemét (8,7%), Nyíregyháza (4,9%) és Győr (0,1%). Ezzel szemben 18 város lakossága csökkent, legnagyobb mértékben Salgótarjánban (21,7%), Dunaújvárosban (17,9%), Miskolcon (14,8%), a legkisebb arányban pedig Debrecenben (0,4%).

A városok népesség-csökkenésével egyidejűleg átrendeződött a népesség a városon belül. Érd, Kecskemét, Nyíregyháza és Sopron kivételével mindenhol csökkent a belterületeken élők száma és aránya összesen 119804 fővel és 5,7 százalékkal, ezzel szemben hat város kivételével jelentősen megnőtt a külterületi lakosok száma és aránya, összességében 27419 fővel és 64,4 százalékkal (lásd később).

Nagy különbség van a központi- és az egyéb belterületek népességszám változása között. Amíg ugyanis a központi belterületek lakossága jelentősen csökkent, addig az egyéb belterületeké növekedett (3. táblázat). A megyei jogú városok központi belterületén lakók száma 2011-ben 1830198 fő, a csökkenés 141511 fő, -7,2%. Ennek oka nem területszervezési eljárás, hanem a természetes fogyás és a központi belterületről az egyéb belterületre, illetve a külterületekre történő kiköltözés. Mindössze Érden és Sopronban növekedett a központi belterületen lakók a száma, a többi városban egyértelmű a csökkenés. A legnagyobb mértékben Dunaújváros (18,9%) Salgótarjánban (18,3%) és Miskolcon (18,0%).

Ezzel szemben a városok egyéb belterületein többen élnek 2011-ben, mint 1990-ben. A növekedés abszolút értékben nem túl nagy, mindössze 21648 fő, (21,2%). A megyei jogú városok egyéb belterületein 128838 fő lakott 2011-ben, a teljes lakosság 6,3 százaléka, ami a rendszerváltoztatáskor csupán 5,1% volt. Az átlagos számok mögött nagy különbségek vannak. A 19 egyéb belterülettel rendelkező település közül 15-ben növekedett, de négyben azonban csökkent az egyéb belterületen élők száma. Azokban a városokban nőtt meg a legjobban, ahol új egyéb belterületi helyeket hoztak létre (Kecskemét, Nyíregyháza, Pécs, Sopron, Tatabánya). Kivétel Szeged, ahol bár hét új egyéb belterület alakult, azonban levált a városról és önálló település lett Algyő, a maga több mint 5 ezer lakosával. Debrecenben, Győrben, Szombathelyen és Veszprémben is jelentős mértékben nőtt az egyéb belterületen élők száma, noha nem változott - sőt Veszprém megye székhelyén még csökkent is - az egyéb belterületek száma. Itt a növekedést a kiköltözés, a belső agglomerálódás magyarázza. Négy megyei városban csökkent az egyéb belterületen élők száma. Közülük Egerben és Salgótarjánban megszűntek, önállósultak egyéb belterületek, Hódmezővásárhelyen a számuk nem változott, mégis csökkent a lakosság, Szegedet pedig már említettük.

3. táblázat: A megyei jogú városok népességszáma (fő) és változása (%) 1990 és 2011 között
 Table 3. The population (person) and changes of population (%) of county towns between 1990 and 2011

Városok	Népességszám		Változás	Központi belterület		Változás	Egyéb belterület		Változás	Külterület		Változás
	1990	2011		1990	2011		1990	2011		1990	2011	
Békéscsaba	67154	62050	-7,6	60641	55418	-8,6	3772	4000	6,0	2741	2632	-4,0
Debrecen	212235	211320	-0,4	195414	182136	-6,8	10362	15129	46,0	6459	14055	117,6
Dunaújváros	59028	48464	-17,9	59007	47874	-18,9	-	-	-	21	610	2904,8
Eger	61892	56569	-8,6	61323	56187	-8,4	395	78	-80,3	174	364	109,2
Érd	43327	63662	46,9	43159	63559	47,3	-	-	-	168	103	-48,7
Győr	129338	129527	0,1	114188	108598	-4,9	14754	19258	30,5	396	1671	322,0
H. vásárhely	51180	46047	-10,1	47504	41547	-12,6	1221	1007	-17,5	2455	3493	42,3
Kaposvár	71788	66245	-7,7	64973	57440	-11,6	6104	3279	-46,3	711	5526	677,2
Kecskemét	102516	111473	8,7	84050	83178	-1,0	6460	11036	70,8	11988	17269	44,1
Miskolc	196442	167447	-14,8	184064	151111	-18,0	10119	10929	8,0	2258	5407	152,7
Nagykanizsa	54052	49027	-9,3	48822	42765	-12,4	5108	5753	12,6	122	509	317,3
Nyíregyháza	114152	119746	4,9	93420	90341	-3,3	12500	20688	65,5	8232	8717	5,9
Pécs	170039	156044	-8,3	162457	148448	-8,7	5707	6232	9,2	1875	1364	-27,3
Salgótarján	47822	37422	-21,7	41830	34173	-18,3	5723	3153	-45,0	279	96	-65,6
Sopron	55083	60596	10,0	52350	55814	6,6	2528	4310	70,5	205	472	115,6
Szeged	175301	168058	-4,2	167982	162912	-3,0	5985	3697	-38,2	1334	1449	8,6
Székesfehérvár	108955	100570	-7,7	107485	98929	-8,0	1003	1461	45,7	467	180	-61,5
Szekszárd	36857	34286	-7,0	36330	33057	-9,0	-	-	-	527	1229	133,2
Szolnok	78328	72952	-6,9	77503	72458	-6,5	-	-	-	825	494	-40,1
Szombathely	85627	78884	-7,9	84657	77385	-8,6	934	1403	50,2	36	96	166,7
Tatabánya	74267	67754	-8,8	74055	66514	-10,2	-	376	né.*	232	863	272,0
Veszprém	63867	61422	-3,9	59792	55846	-6,6	4042	5440	34,6	33	136	312,1
Zalaegerszeg	62212	59498	-4,4	50703	44505	-12,3	10473	11671	11,4	1070	3322	210,5
Összesen	2121462	2029063	-4,4	1971709	1830198	-7,2	107190	128838	21,2	42608	70027	64,4

Forrás: helynévtárak KSH, * nem értelmezhető

2.2. A MEGYEI JOGÚ VÁROSOK KÜLTERÜLETE

2.2.1. A külterületek nagysága

A hazai nagyvárosok külterülete a legutóbbi népszámlálás szerint összesen 3413,1 km², átlagosan 148,4 km². A városok között 16 szoros a különbség: legnagyobb Hódmezővásárhely (466,0 km²), a legkisebb Érd (29,1 km²). Ismert településföldrajzi megállapítás, miszerint az alföldi (mező) városok külterülete – a korábbi megélhetésüket szolgáló hatalmas határuk következtében – nagy. Ez igaz a nagyvárosok esetében is – bár közülük csak kevés nevezhető korábbi története során mezővárosnak – hiszen a hét alföldi város külterületének átlaga 274,1 km², ami a megyei jogú városok átlagának csaknem duplája. Ugyanakkor az általában más fejlődési pályát és történetet mutató 13 dunántúli város külterületi átlaga jóval kisebb, harmada az alföldieknek, csupán 89,1 km². Az óriási erdőket magába foglaló, s így a Dunántúlon a legnagyobb külterülettel rendelkező Sopronnak is kisebb az értéke (145,4 km²), mint a legkisebb külterületű alföldi városnak, Szolnoknak (148,7km²).

A nagyvárosok külterülete (Érd kivételével) sokszorosa belterületüknek, átlagosan a városok közigazgatási területének a 81,2 százaléka (4. táblázat). Messze legnagyobb Hódmezővásárhely külterületének az aránya (95,5%) a város teljes, közigazgatási területéhez képest, de a többi alföldi város is (Szolnok kivételével) a megyei jogú települések átlaga felett van. Igen magas az érték (87,8%) a Dunántúlon fekvő Szekszárdon, amit mezővárosi múltja és viszonylag kicsiny közigazgatási területe magyaráz. Sopron esetében is magas a külterület aránya (86,1%), ám a nagy múltú polgár város igazgatási területéhez tartozik a Soproni-hegység nagy része, külterületként. Hasonló természetföldrajzi okok vannak Salgótarján és Veszprém esetében is.

2.2.2. A külterületek népessége

2011-ben 70027 fő élt a megyei jogú városok külterületén, a városok lakosságának 3,4 százaléka, átlagosan 3046 fő. Messze a legtöbb Kecskeméten (17269 fő) és Debrecenben (14055 fő) a külterületi lakosok száma, de sokan laknak Nyíregyháza, Kaposvár és Miskolc külterületén is. A megyei jogú városok külterületén élők 72,8 százaléka ebben az öt városban van! A külterületi népesség nagy számát Kaposvár esetében a több mint 3 ezer lakosú Toponár átsorolása magyarázza egyéb belterületből külterületté. A fentiekkel szemben több – elsősorban dunántúli – városban 200 fő alatt van a külterületi lakosok száma, sőt Salgótarján és Szombathely esetében 100 fő alatt. Az elmúlt bő két évtizedben 27 ezer fővel, 64,4 százalékkal növekedett a külterületi lakosok száma, ami a központi belterületről való kiköltözésből fakad.

4. táblázat: A megyei jogú városok külterületének néhány adata (2011) sorrendbe állítva

Table 4. Some data of outskirts of county towns (2011)

Város	Nagysága (km ²)	Város	A teljes terület %-ban	Város	Lakossága (fő)	Város	A teljes népesség %-ban
Hódmezővásárhely	466,0	Hódmezővásárhely	95,5	Kecskemét	17269	Kecskemét	15,5
Debrecen	402,0	Szekszárd	87,8	Debrecen	14055	Kaposvár	8,3
Kecskemét	281,7	Kecskemét	87,3	Nyíregyháza	8717	Hódmezővásárhely	7,6
Szeged	230,1	Debrecen	87,1	Kaposvár	5526	Nyíregyháza	7,3
Nyíregyháza	227,4	Sopron	86,1	Miskolc	5407	Debrecen	6,7
Miskolc	182,5	Nagykanizsa	85,1	Hódmezővásárhely	3493	Zalaegerszeg	5,6
Békéscsaba	163,1	Békéscsaba	84,1	Zalaegerszeg	3322	Békéscsaba	4,2
Szolnok	148,7	Salgótarján	83,7	Békéscsaba	2632	Szekszárd	3,6
Sopron	145,4	Nyíregyháza	82,8	Győr	1671	Miskolc	3,2
Székesfehérvár	126,4	Veszprém	82,3	Szeged	1449	Dunaújváros	1,3
Nagykanizsa	126,2	Szeged	82,0	Pécs	1364	Győr	1,3
Győr	117,8	Szolnok	79,4	Szekszárd	1229	Tatabánya	1,3
Veszprém	104,4	Zalaegerszeg	77,8	Tatabánya	863	Nagykanizsa	1,0
Pécs	95,5	Miskolc	77,1	Dunaújváros	610	Pécs	0,9
Szekszárd	84,5	Eger	76,7	Nagykanizsa	509	Szeged	0,9
Kaposvár	83,9	Tatabánya	76,5	Szolnok	494	Sopron	0,9
Salgótarján	82,0	Kaposvár	73,9	Sopron	472	Szolnok	0,7
Zalaegerszeg	79,6	Székesfehérvár	74,0	Eger	364	Eger	0,6
Eger	70,7	Győr	67,5	Székesfehérvár	180	Salgótarján	0,3
Tatabánya	69,9	Szombathely	67,4	Veszprém	136	Érd	0,2
Szombathely	65,8	Pécs	58,7	Érd	103	Székesfehérvár	0,2
Dunaújváros	30,4	Dunaújváros	57,7	Salgótarján	96	Veszprém	0,2
Érd	29,1	Érd	46,0	Szombathely	96	Szombathely	0,1
Összesen	3413,1	Összesen	81,2	Összesen	70027	Összesen	3,4

Forrás: A 2011-es népszámlálás alapján saját szerkesztés

Ha a külterületi népesség arányát nézzük, Kecskemét van az élen 15,5 százalékkal, vagyis még napjainkban is igaz Lettrich Edit 1970-es évekbeli megállapítása: Kecskemét a legnagyobb tanyás városunk (*LETRICH 1973*). A megyei jogú városok átlaga e tekintetben 3,4%. Az átlag fölött nyolc város van, melyek közül nem meglepően öt alföldi és három dunántúli. Utóbbiak közül Kaposvár ráadásul a második helyen áll, mely mögött Toponár belterületből külterületté történő átsorolása áll. Magas a külterületi népesség Szekszárdon és Zalaegerszegen is, ahol a városok külterületének döntő részét kitevő szőlőhegyekre egyre több ember költözik állandóra. Ezzel szemben tíz nagyvárosban a külterületi lakosok aránya egy százalék alatti, sőt közülük öt városban 0,3% vagy az alatti. A legalacsonyabb Szombathelyen, ahol a város népességének csupán 0,1 százaléka él külterületen. A tíz alacsony értékű nagyváros között két alföldi város van, Szeged és Szolnok, 0,9, illetve 0,7 százalékkal. Szegednek ugyan a korábbi századokban óriási külterülete és jelentős népessége volt, de ezek nagy része önálló településsé vált már a 20. század első felében, másrészt az elmúlt 20-25 évben a külterületi helyek harmada megszűnt vagy belterületbe vonták, így a külterületi lakosok száma csökkent. Szolnok, története során sosem rendelkezett jelentős tanyavilággal, a rendszerváltoztatástól az alföldi városok közül itt a legkevesebb a külterületi helyek száma (6 db), s azok népessége.

2.2.3. A külterületi helyek száma

A legutóbbi (2015) helységnévtár adatai szerint a 23 hazai megyei jogú városban összesen 560 db külterületi hely van, városonként átlagosan 24 db. A külterületi helyek száma igen nagy szórást mutat hatvanegy és kettő között. A legtöbb Nyíregyházán (61), Szekszárdon (56) és Miskolcon (55) van, de jóval átlag feletti Győr, Pécs és Zalaegerszeg esetében is a számuk. A külterületi helyek száma Veszprémben a legkevesebb (2), de tíz alatt van Békéscsabán, Érden és Szolnokon is (*5. táblázat*). A külterületi helyek 22,8%-a (128 db) lakatlan. Ezek többsége lakatlanná vált tanya, major, vasúti-, gát-, útorház, elhagyott ipartelep, TSZ központ, illetve dűlő, hegy vagy út. A megyei jogú városok többségében van lakatlan külterületi hely, a legtöbb Pécsen (19 db), Székesfehérváron (16 db) és Szekszárdon (16 db). Ezzel szemben öt városban (Békéscsaba, Hódmezővásárhely, Kecskemét, Szolnok, Veszprém) minden külterületi hely lakott. A külterületi helyek többsége (77,2%, 432 db) lakott, ezekben átlagosan 163 fő él. Az átlag csaknem százszoros különbséget takar, hiszen Debrecenben ez 740 fő, míg Salgótarjánban csak 8 fő. Néhány külterületi helyen egy-egy falunyi vagy kisvárosnyi népesség él. Összesen 11 olyan hely van, ahol a népesség meghaladja az ezer főt. Közülük is kiemelkedik Biczó István és a Bayk András kert Debrecenben, ahol 4493, ill. 3154 fő lakik. Ezzel szemben 13 külterületi helyen csak 1-1 fő, míg 52 helyen 2-4 fő lakik (*6. táblázat*).

5. táblázat: A külterületi helyek főbb jellemzői a megyei jogú városokban (2011)
 Table 5. Some features of outskirts of county towns (2011)

Városok	Külterület			A külterületi helyek közül		A lakott helyek átlagos népessége (fő)
	helyek száma (db)	népessége (fő)	átlagos népessége (fő)	lakott	lakatlan	
Békéscsaba	7	2632	376	7	-	376
Debrecen	22	14055	639	19	3	740
Dunaújváros	10	610	61	7	3	87
Eger	18	364	20	14	4	26
Érd	7	103	15	5	2	21
Győr	41	1671	41	28	13	60
H. vásárhely	24	3493	146	24	-	146
Kaposvár	29	5526	191	21	8	263
Kecskemét	27	17269	640	27	-	640
Miskolc	55	5407	98	43	12	126
Nagykanizsa	16	509	32	11	5	46
Nyíregyháza	61	8717	143	58	3	150
Pécs	40	1364	34	21	19	65
Salgótarján	17	96	6	12	5	8
Sopron	16	472	30	11	5	43
Szeged	28	1449	52	22	6	66
Székesfehérvár	23	180	8	7	16	26
Szekszárd	56	1229	22	40	16	31
Szolnok	6	494	82	6	-	82
Szombathely	10	96	10	8	2	12
Tatabánya	14	863	62	11	3	78
Veszprém	2	136	68	2	-	68
Zalaegerszeg	31	3322	107	28	3	119
Összesen	560	70027	125	432	128	163

Forrás: Helységnevtár 2015. KSH

6. táblázat: A külterületi helyek megoszlása népességnagyság kategóriák szerint
 Table 6. Distribution of outskirts by population size categories

Népesség kategória	Száma (db)	Megoszlása (%)
Lakatlan	128	29,7
1 fő	15	2,7
2-4 fő között	52	9,3
5-9 fő között	43	7,7
10-49 fő között	122	21,8
50-99 fő között	68	12,2
100-499 fő között	95	17,0
500-999 fő között	25	4,5
1000-1999 fő között	7	0,1
2000 fő fölött	4	0,1
Összesen	560	100,0

Forrás: A 2011-es népszámlálás alapján saját szerkesztés

2.2.4. A külterületi helyek funkcionális típusai

A régebbi évszázadokban a külterületek (külsőségek) a városok, települések gazdaságának a legfőbb alapját adták. Hosszú évszázadokon keresztül biztosították a zárt településeken élők megélhetését. Funkciójuk döntően a mezőgazdasághoz kötődött, hiszen a külterületeket elsősorban erdők, szántók, legelők, gyümölcsösök, vagy éppen nádasok, mocsarak és tavak alkották. Később, a török idők alatt, de főleg utána, már az emberek is állandó jelleggel telepedtek le a külterületeken, az Alföldön inkább tanyákon, bokortanyákon, kertségeken, a Dunántúlon inkább majorokban és ott gazdálkodtak, valamint egyre többen, laktak. A folyószabályozást, a vasútépítést követően jelentek meg a többnyire lakott gát-, út-, vasúti őrházak, majd az iparosodás után a bányá- és ipartelepek, illetve főleg a dunántúli városokban a szőlőhegyek. Az államszocializmusban egyre több termelészövetkezet és állami gazdaság alakult külterületen, többnyire a tanyák és a majorok rovására. Ezzel egyidejűleg jelentek meg és szaporodtak el az urbanizált városi népesség igényeinek a kielégítése végett a kiskertek/zártkertek, melyeken hétvégi házakat emeltek. Erre az időszakra tehető az üdülőövezetek, üdülőtelepek egyre gyakoribb megjelenése, néhány intézmény megtelepedése, és az un. periurbán térségek a külterületeken.

A lakott külterületi helyek száma 1990-hez képest 450-ről 431-re csökkent, ugyanakkor lakosságuk 42608 főről 70027 főre növekedett. A rendszerváltoztatást követő két évtizedben az egyes külterületi hely típusok fejlődési trendjei azonban jelentős eltérést mutattak, amelyek az egyes típusok darabszámában és népességük alakulásában mutatkozott meg. A trendek hasonlóak a Bajmócy Péter által közölt eredményekkel, jelentősebb eltérés csak a tanyák esetében van (*BAJMÓCY et. al. 2018*). Országosan csökkent a tanyákon élők száma, ellenben a nagyvárosokban nőtt, annak ellenére, hogy a tanyák száma mindkét esetben visszaesett. Még mindig a tanyás/bokortanyás nagyvárosi külterületi helyek száma a legtöbb (134) és ott élnek a legtöbben (25294 fő). Itt meg kell jegyezni, hogy egy-egy tanyás, vagy bokortanyás külterületi egység nem egy db tanyát jelent, hanem több tucatot, vagy akár százat is. Ezzel szemben a másik hagyományos agrártípusba tartozó majorok, termelészövetkezetek és állami gazdaságok száma, de különösen a lakossága jelentősen lecsökkent, a megyei jogú városokban nagyobb mértékben, mint országosan (*7. táblázat*). Közülük a majorok és az ott élők száma csökkent a legjobban, de ennek ellenére majorokból van a legtöbb a kategórián belül. Közel felére csökkent a különböző őrházak száma (23) és lakossága (109 fő) a nagyvárosokban, jobban, mint országosan. Számuk egyre kevesebb, s közülük mind több válik lakatlanná.

7. táblázat: A lakott külterületek funkcionális típusainak változása (%) 1990 és 2011 között
 Table 7. Changes in functions of inhabited outer areas (%) between 1990 and 2011

Külterület típusai	1990				2011				Változás			
	db	%	fő	%	db	%	fő	%	db	%	fő	%
Tanya, bokortanya	154	34,2	22042	51,7	134	31,1	25294	36,1	-20	-13,0	3252	14,8
Major, TSZ, ÁG	27	6,0	1327	3,1	24	5,6	663	0,9	-3	-11,2	-664	-50,1
Hegy, dűlő, szőlőhegy	77	17,1	2405	5,6	90	20,9	9096	13,0	13	16,9	6691	278,2
Kiskert, zártkert	43	9,6	6010	14,1	66	15,3	18870	26,9	23	53,5	12860	213,9
Agrárjellegű összesen	301	66,9	31784	74,6	314	72,9	53923	77,0	13	6,0	22139	69,7
Vasúti-, gátór-, erdészház	38	8,4	205	0,5	23	5,3	109	0,2	-15	-39,5	-96	-46,8
Ipar-, bányatelep	23	5,1	1290	3,0	12	2,8	123	0,2	-11	-47,8	-1167	-90,5
Ipari jellegű összesen	61	13,5	1495	4,0	35	8,1	232	0,4	-26	-42,6	-1263	-84,5
Periurbán terület	57	12,7	7034	16,5	51	11,8	9662	13,8	-6	-10,5	2628	37,4
Őnálló falu (volt)	1	0,2	1026	2,4	3	0,7	4995	7,1	2	200,0	3969	386,8
Cigánytelep	3	0,7	110	0,3	2	0,2	5	0,01	-1	-33,3	-105	-95,5
Lakóterület összesen	61	13,6	8170	19,2	55	12,7	14660	20,9	-7	-9,8	6490	79,4
Üdülő	8	1,8	302	0,7	12	2,8	382	0,5	4	50,0	80	26,5
Intézmény	3	0,7	79	0,2	5	1,2	1277	1,8	2	66,7	1198	1516,5
Egyéb	16	3,6	389	0,9	10	2,3	82	0,1	-4	-37,5	-307	-79,0
Összesen	450	100,0	42608	100,0	431	100,0	70027	100,0	-19	-4,2	27948	64,4

Forrás: Az 1990-es és a 2011-es népszámlálás alapján saját szerkesztés

A legnagyobb mértékben az ipar- és bányatelepek, valamint a külterületi cigánytelepek száma és főleg lakossága csökkent a legjobban a rendszerváltoztatás óta, mindkettő nagyobb mértékben, mint az országos kutatás szerint. Az ipari- és bányaterületek száma és népessége megfelelőzdött, míg a cigánytelepekből csak kettő maradt, mindössze nyolc lakossal. A fentiekén túl az összes többi külterületi hely száma és lakossága növekedett a megyei jogú városokban 1990 és 2011 között. Közülük – számuk és népességük miatt – a kertek/zártkertek, valamint a hegyek/szőlőhegyek/dűlők a legfontosabbak. Nagyon érdekes a kertek/zártkertek funkcionális besorolása a helységnévtárban. Egyik városnál lakóhelynek (Lh), a másikon lakóegység és népesség nélküli külterületnek (Kt), a harmadikon mezőgazdasági jellegű területnek (Mgl) veszik. Másrészt, egyik helyen a neve is zártkert, míg máshol kiskert, de Debrecenben például csak kert. Ugyanakkor néhány városban – pl. Szombathelyen – a zártkertek nincsenek benne a helységnévtárban, pedig a városban három helyen is vannak, nem is kicsi, zártkertek. Napjainkban a külterületi helyek 15,3 százaléka kert/zártkert, ahol a külterületi népesség csaknem 27 százaléka él. Egyre többen lagnak tehát életvitelszerűen és állandóan a zártkertekben, és ezért, az ott élők kívánságának megfelelően a városvezetés a zártkertek egy részét belterületbe vonta (Salgótarján, Szeged). Ugyanígy – a településen belüli – szuburbán folyamatok mennek végbe, az un. hegyek, dűlők és szőlőhegyek esetében is. A korábban egyértelműen agrárfunkciójú területekre egyre többen költöznek állandó lakosként, és fokozatosan kertvárosias arculatúvá alakítják azokat. 2011-ben már 90 ilyen jellegű külterületi hely volt a nagyvárosokban, több mint 9 ezer lakossal (7. táblázat).

Tisztán lakófunkciójúak a belterülettel csaknem egybeépült, un. periurbán külterületi helyek, melyek száma ugyan csökkent 1990-hez képest – hiszen sokat közülük belterületbe vontak -, ám népességük növekedett. Több mint 9 ezer ember él itt, a külterületi lakosság 13,8 százaléka. Néhány városban egyéb belterületi helyek – egykori zárt falvak – váltak külterületté. Három ilyen van, lakosságuk csaknem eléri az 5 ezer főt.

Végül 12 üdülő, üdülőház és öt intézmény van a nagyvárosok külterületén, az előbbiben 382, az utóbbiban 1277 fő élt 2011-ben. Mindkét külterületi típusnak nőtt a száma és a népessége. Az idegenforgalmi szálláshelyek fele turistaház vagy panzió a másik fele vállalati üdülő. Az öt intézmény négy városban van, szerepkörük változatos, van közöttük börtön, laktanya, szociális- és egészségügyi intézmény, valamint kutatóintézet.

2.2.5. Az egyes megyei jogú városok közötti különbségek

A 23 hazai megyei jogú város között – mint korábban láttuk – óriási különbségek vannak a közigazgatási terület, ezen belül a bel- és a külterületek

nagysága, valamint azok népességszáma alapján. Ugyanilyen a változatosság a nagyvárosok külterületén lévő különböző funkciójú külterületi helyek száma, lakossága és megoszlása vonatkozásában. Típusokat nehéz alkotni, de a városok közül, külterületeik közös sajátosságai alapján néhány csoport mégis körvonalazódik.

A). Nagy külterülettel, sok külterületi hellyel és sok lakossal rendelkező városok.

Zömmel alföldi városok tartoznak ide: *Békéscsaba, Hódmezővásárhely, Kecskemét* és *Nyíregyháza*, jellemzően tanyákkal, de Békéscsabán a külterületi helyek száma kevés. *Debrecen* és *Miskolc* is e csoport része, de a két városban nem tanyák alkotják a külterületi helyek többségét, hanem zártkertek, illetve szőlőhegyek (8. táblázat). A 23 megyei jogú város összes külterületének a fele ezekben a városokban van. A hat városban összesen 196 külterületi hely van (átlagosan 32,7 db), az összes külterületi helyeknek több, mint a harmada. A külterületükön 51871 fő él (átlagosan 8645 fő), az összes megyei jogú város külterületi lakosságának 74,1 százaléka.

B). Kis külterületű, kevés külterületi hellyel és kevés lakossal rendelkező városok.

Ebbe a csoportba is hat város tartozik. A különbség közöttük a külterületi helyeik eltérő típusaiból fakad. *Érden* főleg tanyák, *Egerben* szőlőhegyek, *Salgótarjánban* bányatelepek, *Tatabányán* zártkertek vannak, míg *Dunaújvárosban* és *Szombathelyen* a külterületi helyek egyenletesen oszlanak meg négy-, illetve három típus között. A megyei jogú városok külterületének csupán 10 százaléka esik a csoport városaiban. A hat városban 76 külterületi hely van (átlagosan 12,7 db), melyekben 2132 fő él (átlagosan 355 fő), amely az összes külterületi lakosnak mindössze 3,0 százalékát adják.

C). Nagy külterületű, de kevés külterületi hellyel és kevés lakossal rendelkező városok.

Négy dunántúli és egy alföldi város van ebben a csoportban, a közöttük lévő különbségek szintén a külterületi helyeik típus szerinti megoszlásából fakadnak. *Nagykanizsán* főleg szőlőhegyek és őrházak, *Székesfehérváron* zártkertek, őrházak és tanyák, *Sopronban* majorok, üdülők és őrházak, *Szolnokon* tanyák és zártkertek vannak, míg *Veszprémben* egy zártkert és egy erdészház. Külterületük nagy, 100 km² feletti, a megyei jogú városok külterületeinek közel ötödét teszi ki. Az öt városban 62 db külterületi hely van (átlagosan 12,4 db), ahol 1761 fő él (átlagosan 352 fő), az összes külterületi lakos 2,5 százaléka.

8. táblázat: A lakott külterületek típusai 2011-ben
Table 8. Types of outskirts (2011)

Városok	Tanyás, bokortanya		Major, TSZ, ÁG		Vasúti-, erdész-, gátórház		Ipar- bányatelep		Cigány telep		Hegy, dűlő szőlőhegy		Üdülő		Kiskert zártkert		Peri-urbán		Intéz-mény		Belterületből kivált falvak		Egyéb	
	db	fő	db	fő	db	fő	db	fő	db	fő	db	fő	db	fő	db	fő	db	fő	db	fő	db	fő	db	fő
Békéscsaba	6	2441	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	191	-	-	-	-	-	-	
Debrecen	6	2400	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	10677	3	979	-	-	-	-	-	-	
D. újváros	2	16	-	-	2	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	29	1	559	-	-	-	-	
Eger	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	10	84	1	1	1	139	1	139	-	-	-	-	-	
Érd	4	69	-	-	1	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	30	-	-	-	-	-	-	
Győr	-	-	-	-	4	12	-	-	-	-	1	62	1	18	15	1270	4	104	2	598	-	-	-	
H. vásárhely	14	1010	2	106	-	-	-	-	-	-	-	-	1	31	5	2107	2	239	-	-	-	-	-	
Kaposvár	2	76	2	37	1	7	-	-	-	-	4	613	-	-	9	1864	1	73	-	-	2	3097	-	-
Kecskemét	24	14904	-	-	-	-	1	50	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1898	1	10	
Miskolc	1	3	1	4	3	15	-	-	-	-	27	4452	2	9	-	-	8	1195	-	-	-	-	1	37
Nagykanizsa	-	-	1	14	3	10	1	6	-	-	6	479	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nyíregyháza	45	3607	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	417	6	4693	-	-	-	-	-	-
Pécs	3	8	2	36	1	9	1	8	1	5	1	31	-	-	8	1119	1	20	1	119	-	-	4	13
S. tarján	3	12	-	-	-	-	6	24	-	-	-	-	2	34	-	-	1	24	-	-	-	-	-	-
Sopron	-	-	5	76	3	36	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	328	-	-	-	-	1	1
Szeged	14	477	2	139	-	-	-	-	-	-	-	-	1	187	1	195	4	441	-	-	-	-	-	-
Sz. fehérvár	1	14	1	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	157	1	6	-	-	-	-	-	-
Szekszárd	-	-	5	186	2	6	-	-	-	-	22	800	-	-	-	-	10	237	-	-	-	-	1	8
Szolnok	3	238	1	51	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	205	-	-	-	-	-	-	-	-
Szombathely	-	-	2	11	-	-	2	13	-	-	-	-	-	-	2	60	-	-	-	-	-	-	1	11
Tatabánya	-	-	-	-	1	1	1	22	-	-	1	467	1	30	5	343	-	-	1	1	-	-	1	12
Veszprém	-	-	-	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	1	134	-	-	-	-	-	-	-	-
Zalaegerszeg	1	19	-	-	-	-	-	-	1	3	19	2111	3	72	1	183	3	934	-	-	-	-	-	-
Összesen	134	25294	24	663	23	109	12	123	2	8	90	9096	12	382	66	18870	51	9662	5	1277	3	4995	10	82

Forrás: Az 1990-es és a 2011-es népszámlálás alapján saját szerkesztés

D). Kis külterületű, de sok külterületi hellyel és sok lakossal rendelkező városok.

Három dunántúli város sorolható ide, külterületi helyeik szerepköre hasonló. *Kaposváron* zömmel zártkertek és szőlőhegyek, *Szekszárdon* szőlőhegyek és periurbán területek, *Zalaegerszege*n pedig szőlőhegyek és zártkertek találhatóak. Külterületük kicsi, a megyei jogú városok külterületének 7,2 százaléka, viszont sok (116 db) külterületi hellyel rendelkeznek (átlagosan 38,8 db), melyekben 10097 fő (átlagosan 3366 fő), az összes külterületi lakos 14,4 százaléka él.

E). Nagy külterületű, sok külterületi hellyel, és viszonylag kevés lakossal rendelkező városok.

Három nagyváros, *Győr*, *Pécs* és *Szeged* sorolható ide, melyek közül Győrben és Pécsen főleg zártkertek, néhány őrház és néhány periurbán terület van, ezzel szemben Szegeden inkább tanyák és pár periurbán külterület. Külterületük Pécs kivételével 100 km² felett van, így a megyei jogú városok külterületének 13,0 százalékával, az összes külterületi hely ötödével (109 db, átlagosan 36,3 db) rendelkeznek, ahol 4484 fő (átlagosan 1495 fő) él, ami az összes külterületi lakosok 6,4 százaléka.

ÖSSZEZGÉS

A megyei jogú városok közigazgatási területein belül jelentős területi- és népességi változások történtek a rendszerváltoztatástól napjainkig. Nőtt az egyéb belterületek és a külterületi helyek száma. A változás nagyobb a külterületek esetében, ahol több új jött létre, mint amennyi megszűnt, illetve belterületté vált. Általános trend, hogy amíg a belterületen élők száma csökkent, addig a külterületen élőké jelentősen emelkedett, vagyis egy belső szuburbanizáció zajlott/zajlik le a városokban, nagyobb, mint a teljes magyar településhálózatban. Noha a külterületi helyek száma növekedett, közülük a lakottak száma mégis csökkent, s mivel egyre többen élnek külterületeken, így az egy lakott külterületi helyre jutó népesség koncentráció növekedik.

A külterületi helyek korábban elkezdődött funkcionális átalakulása tovább folytatódott. A megyei jogú városok trendjei hasonlóak a Bajmóczy féle országos kutatás eredményeihez, csak a tanyák esetében vannak eltérések, ugyanis országosan csökkent, a nagyvárosokban nőtt a tanyákon élők száma. Csaknem mindegyik szerepkörű külterületi hely száma csökkent, kivéve a szőlőhegyeket, zártkerteket, üdülőket és az intézményeket. Napjainkban legtöbb a tanya, a szőlőhegy és a zártkert, a legtöbbben a tanyákon, a zártkertekben és a periurbán területeken élnek, a külterületen élőknek több, mint $\frac{3}{4}$ -e.

IRODALOM

- BAJMÓCY P.** (2003): Sikeresek, de falvak? Nagyvárosaink néhány egyéb belterületének és külterületének fejlődése 1980-tól napjainkig. In: A vidéki Magyarország az EU csatlakozás előtt. VI. Falukonferencia, MTA RKK Pécs.
- BAJMÓCY P. – GYÖRKI A.** (2012): A szuburbanizáció virágkora és hanyatlása Magyarországon. Településföldrajzi Tanulmányok I. évf. 2. sz. pp. 4-17.
- BAJMÓCY P. – MAKRA ZS. – TÓTH L.** (2018): A hazai külterületek átalakulása 1990 után. Településföldrajzi Tanulmányok VII. évf. 1. sz. pp. 3-17.
- BALOGH A.** (2012): A Nyugat-dunántúli régió külterületi településrészeinek földrajzi sajátosságai. In: Pál V. (szerk.): A társadalomföldrajz lokális és globális kérdései, SZTE, Szeged, pp. 134-145.
- BALOGH A. – BAJMÓCY P.** (2011): Majorok a Nyugat-Dunántúlon. Savaria University Press, Szombathely. 126 p.
- BALOGH A. – BAJMÓCY P.** (2014): Elnéptelenedő külterületek. Településföldrajzi Tanulmányok különszám, pp. 59-69.
- LETTRICH E.** (1973): Kecskemét, legnagyobb tanyás városunk. Földrajzi Közlemények XXI. (XCVII.) kötet 1. szám. pp. 1-18.
- MASINKA K.** (2018): A magyar településhálózat hagyományos elemei – Külterületek vizsgálata és tipizálása a Dél-Dunántúlon. Településföldrajzi Tanulmányok, VII. évf. 2. sz. pp. 18-31.
- PÓCSI G.** (2009): Kiskertek a városok peremén. Kiskertek differenciálódása a rendszerváltozás óta Szegeden. In: Szabó V. – Fazekas I. (szerk.): Települési környezet, Debrecen Alföldi Nyomda, pp. 36-42.
- VASÁRUS G.** (2016): Szuburbanizáció külterületeken és egyéb belterületeken Győr példáján. Településföldrajzi Tanulmányok V. évf. 3. sz. pp. 22-37.